

Marqaret Drabl romanlarında qadın subyektivliyi və şüur axını

Gülınar Rzayeva

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Universiteti
E-mail: gulnar.rzayeva@au.edu.az
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0584-0781>

Annotasiya. Bu məqalədə müasir ingilis ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Marqaret Drablın romanlarında şüur axını və daxili monoloq texnikalarının qadın subyektivliyinin formalaşmasındakı funksional rolu, feminist narratologiya və koqnitiv narratologiya çərçivəsində araşdırılır. Tədqiqat göstərir ki, Drabl bu narrativ üsullar vasitəsilə qadın personajların daxili dünyasını patriarxal düşüncənin təzyiqlərindən müəyyən qədər azad edir və onların fərdi kimlik axtarışını bədii-estetik müstəvidə təsvir edir. Yazıcının yaratdığı daxili monoloq və şüur axını strukturları qadın qəhrəmanların özlərini dərk etmə prosesini, daxili tərəddüdlərini və azadlıq istəyini daha dolğun şəkildə üzə çıxarır. Məqalədə “Dəyirman daşı” (The Millstone, 1965), “Şəlalə” (The Waterfall, 1969) və “Qızıl Yerusəlim” (Jerusalem the Golden, 1967) romanları əsasında şüur axınının sintaktik fraqmentasiya, qeyri-xronoloji zaman quruluşu, assosiativ keçidlər və sərbəst dolayı nitq vasitəsilə necə qurulduğu təhlil edilir. Eyni zamanda Virciniya Vulfun modernist irsi ilə Marqaret Drablın realist-feminist poetikası arasında müqayisəli paralellər aparılır. Araşdırma nəticəsində müəyyən edilir ki, Drablın şüur axını texnikası estetik eksperiment olmaqla yanaşı, əsasən qadın subyektivliyinin bərpasına yönəlmiş narrativ müqavimət formasıdır.

Açar sözlər: Marqaret Drabl, şüur axını, daxili monoloq, feminist narratologiya, qadın subyektivliyi, modernizm, Virciniya Vulf

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 12.04.2026; qəbul edilib – 25.04.2026

Female subjectivity and stream of consciousness in the novels of Margaret Drabble

Gulnar Rzayeva

Doctor of Philosophy in Philology
Azerbaijan University
E-mail: gulnar.rzayeva@au.edu.az
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0584-0781>

Abstract. This article examines the functional role of stream of consciousness and interior monologue techniques in the formation of female subjectivity in the novels of Margaret Drabble within the framework of feminist and cognitive narratology. The study demonstrates that Drabble, through these narrative strategies, partially liberates the inner world of female characters from the pressures of patriarchal thinking and artistically represents their search for individual identity. The structures of interior monologue and stream of consciousness created by the writer reveal more fully the heroines' process of self-awareness, their inner conflicts, and their desire for freedom. The article analyzes how stream of consciousness is constructed through syntactic fragmentation, non-chronological temporal structure, associative transitions, and free indirect discourse in the novels *The Millstone* (1965), *The Waterfall* (1969), and *Jerusalem the Golden* (1967). At the same time, comparative parallels are drawn between the modernist legacy of Virginia Woolf and Margaret Drabble's realist-feminist poetics. The research concludes that Drabble's stream of consciousness technique is

not only an aesthetic experiment, but also a form of narrative resistance aimed primarily at restoring female subjectivity.

Keywords: Margaret Drabble, stream of consciousness, interior monologue, feminist narratology, female subjectivity, modernism, Virginia Woolf

Article history: received – 12.04.2026; accepted – 25.04.2026

Giriş / Introduction

XX əsr ingilis romanının inkişafında qadın təcrübəsinin daxili psixoloji qatlarını ön plana çıxaran yazıçılar arasında Marqaret Drabl xüsusi yerə malikdir. Yazıçının romanlarında qadın personajların şüur axını, yaddaş fraqmentləri, daxili nitqi və mənsubluq böhranı yalnız süjet elementi deyil, mətnin strukturunu formalaşdıran əsas poetik mexanizmlərdən biri kimi çıxış edir. Drablin yaradıcılığında qadın şüuru sosial realıqla toqquşan, patriarxal normativ sistemə müqavimət göstərən və öz daxili azadlığını qurmağa çalışan mürəkkəb subyektiv məkan kimi təqdim olunur. Müasir feminist ədəbiyyatşünaslıqda qadın subyektivliyi problemi xüsusilə narrativ texnikalar kontekstində aktual hesab edilir. Eleyн Şoulterin qeyd etdiyi kimi, qadın yazısı həm mövzu, həm də yazı üslubu baxımından fərqli bədii xüsusiyyətlərə malikdir (Showalter, 1977, s.13). Bu baxımdan şüur axını və daxili monoloq texnikaları qadın təcrübəsinin birbaşa ifadə vasitəsinə çevrilir. Məqalənin əsas məqsədi Marqaret Drablin romanlarında şüur axını və daxili monoloq texnikalarının funksional-estetik xüsusiyyətlərini araşdırmaq, onların qadın subyektivliyinin formalaşmasında oynadığı rol müəyyənləşdirmək və bu narrativ strategiyaların feminist poetika ilə əlaqəsini göstərməkdir. Tədqiqat zamanı şüur axını və daxili monoloq anlayışlarının nəzəri xüsusiyyətləri müqayisəli şəkildə araşdırılmış, Marqaret Drablin yaradıcılığının modernist ədəbi ənənə ilə əlaqəsi müəyyənləşdirilmişdir. Eyni zamanda qadın personajların daxili nitqində mənsubluq böhranının ifadə formaları, sintaktik fraqmentasiya və zaman parçalanmasının narrativ funksiyası təhlil edilmişdir. Araşdırmada, həmçinin Drablin narrativ strukturunun patriarxal düşüncə sisteminə qarşı bədii müqavimət forması və qadın subyektivliyinin formalaşaraq ifadə olunmasında oynadığı mühüm rol xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

Əsas hissə / Main part

Metodoloji yanaşma. Tədqiqat feminist narratologiya, modernizm nəzəriyyəsi və koqnitiv narratologiyanın sintezinə əsaslanır. Feminist narratologiya qadın personajların daxili nitqini yalnız psixoloji hadisə kimi deyil, genderlə şərtlənmiş subyektiv təcrübənin ifadəsi kimi şərh etməyə imkan verir. Koqnitiv narratologiya isə şüur axınının yaddaş, assosiativ düşüncə və zehni keçidlər vasitəsilə formalaşma mexanizmini müəyyənləşdirmək üçün tətbiq olunur.

Məqalədə Dorrit Konun daxili nitq nəzəriyyəsi, Cerar Cenettin fokalizasiya konsepsiyası və Monika Fludernikin təcrübə mərkəzli narrativ modeli nəzəri baza kimi istifadə edilmişdir (Cixous, 1976, s.7; Genette, 1980, s.186; Fludernik, 1996, s.34). Bu metodoloji yanaşma vasitəsilə Drablin romanlarında daxili monoloqun yalnız informasiya ötürən struktur deyil, qadın şüurunun estetik rekonstruksiyası olduğu göstərilir. Araşdırmada müqayisəli-tipoloji metod, hermenevtik analiz və “mətnə yaxın oxu” (“close reading”) prinsiplərindən istifadə edilmişdir. Xüsusilə “Dəyirman daşı”, “Şəlalə” və “Qızıl Yerusəlim” romanlarının ayrı-ayrı epizodları sintaktik, semantik və narrativ səviyyədə təhlil olunmuşdur.

Şüur axını və daxili monoloq. Ədəbiyyatşünaslıqda şüur axını və daxili monoloq anlayışları tez-tez bir-biri ilə əlaqəli şəkildə işlədilsə də, onlar tam eyni narrativ fenomen deyildir. Daxili

monoloq personaj düşüncəsinin birbaşa verbal təqdimatı olduğu halda, şüur axını daha geniş poetik modeldir və insan şüurunun assosiativ, qeyri-xətti narrativ, fraqmentar hərəkətini əhatə edir. Dorrit Kon daxili monoloqu personaj şüurunun vasitəçi narrator olmadan təqdimatı kimi müəyyənləşdirir (Cixous, 1976, s.14). Şüur axını isə daxili monoloqu da özündə birləşdirən, lakin əlavə olaraq yaddaş fraqmentlərini, zaman sıçrayışlarını, qeyri-sabit sintaksisi və assosiativ keçidləri əhatə edən daha geniş narrativ texnikadır. Virciniya Vulf, Ceyms Coys və Marsel Prust kimi modernist yazıçılar bu texnikanı insan şüurunun qeyri-xətti strukturunu göstərmək üçün istifadə etmişlər. Marqaret Drabl isə modernist poetikanı realist sosial kontekstlə birləşdirərək şüur axınına yeni feminist məzmun qazandırır. Drablın romanlarında şüur axını estetik eksperiment olmaqla yanaşı, yazıçı bu texnika vasitəsilə qadın personajların ictimai rollarla daxili istəkləri arasındakı ziddiyyəti də görünən edir. Beləliklə, narrativ strukturun özü genderlə şərtlənmiş psixoloji konfliktin ifadəsinə çevrilir.

Marqaret Drabl və modernist ənənə. Marqaret Drablın yaradıcılığı modernist ənənə ilə sıx bağlı olsa da, yazıçının poetikası klassik modernizmin təkrarından ibarət deyildir. Virciniya Vulfun romanlarında daxili şüurun estetik ritmi ön plana çıxarıldığı halda, Drabl da daxili nitq sosial realıq və gender münasibətləri ilə daha sıx əlaqələndirilir. Virciniya Vulfun “Missis Dellouey” romanında zaman əsasən subyektiv qavrayışın axını kimi təqdim olunur (Woolf, 1925, s.9). Drabl da isə zaman yalnız psixoloji fenomen deyil, həm də sosial təzyiq mexanizmi kimi işləyir. Xüsusilə qadın qəhrəmanların gündəlik həyat, ailə münasibətləri və ictimai gözləntilərlə qarşıdurması şüur axını vasitəsilə təqdim edilir. Bu baxımdan Drabl modernist texnikanı realist sosial mühitlə sintez edir (Peyre, 1993, s.48). Yazıçının qadın personajları yalnız daxili emosional böhran yaşamır, həm də konkret sosial-siyasi reallığın iştirakçısına çevrilirlər. Məhz bu xüsusiyyət Drabl poetikasını Vulfdan fərqləndirən əsas cəhətlərdən biridir.

“Şəlalə” romanında Ceyn Qrey obrazının daxili nitqi buna nümunədir. Roman boyunca şüur axını keçmiş və indiki zaman arasında sərbəst şəkildə hərəkət edir. Ceynin düşüncələri ardıcıl məntiqi struktur da daha çox emosional assosiasiyalar üzərində qurulur: “Mən biri digərinin içində olan iki ayrı dünyada yaşayırdım” (“I lived in two worlds, one inside the other.”) (Drabble, 1967, s.73). Bu cümlədə personajın daxili parçalanması sintaktik sadəliklə ifadə olunsada, semantik səviyyədə ikiqat subyektivlik modeli yaradılır. Personaj həm yaşadığı sosial reallığın içindədir, həm də öz daxili şüur məkanında ayrıca mövcuddur. Drabl burada modernist şüur axınına feminist mənsubluq böhranının estetik ifadəsinə çevirir.

Daxili monoloq və qadın subyektivliyi. Drablın romanlarında daxili monoloq qadın personajların özünüifadə məkanı kimi çıxış edir. Bu personajlar patriarxal diskursun müəyyən etdiyi “ideal qadın” modelinə uyğunlaşmaq əvəzinə, daxili nitq vasitəsilə öz fərdi mövqelərini formalaşdırırlar. “Dəyirman daşı” romanının baş qəhrəmanı Rouzmond Steysi bu baxımdan xüsusilə diqqətəlayiqdir. Rouzmondun daxili monoloqları onun analıq, feminizm və fərdi azadlıqla bağlı ziddiyyətli düşüncələrini üzə çıxarır. Personaj cəmiyyətin ondan gözlədikləri ilə öz daxili istəkləri arasında davamlı mənəvi qarşıdurma yaşayır. Romanın bir epizodunda Rouzmondun düşüncələri qısa və fraqmentar sintaktik quruluşlarla təqdim olunur: “Nə istədiyimi bilmirdim. Bəlkə azadlıq. Bəlkə sevgi. Bəlkə də sadəcə sükut” (“I did not know what I wanted. Freedom perhaps. Or love. Or merely silence.”) (Drabble, 1965, s.41). Bu nümunədə qısa və parçalanmış cümlələr personajın daxili qeyri-sabitliyini əks etdirir. Parçalanmış sintaktik quruluş və natamam məna keçidləri qadın şüurunun mürəkkəb və dəyişkən xarakter daşdığını göstərir. Drablın istifadə etdiyi sərbəst dolaylı nitq texnikası personaj şüuru ilə narrator səsi arasındakı sərhədi də zəiflədir. Nəticədə oxucu hadisələri xarici müşahidəçi kimi deyil, qadın şüurunun daxilindən qəbul edir. Rouzmondun ana olmaq qərarı da feminist baxımdan mürəkkəb təqdim edilir. Yazıçı analığı patriarxal ailə modelinin sadə reproduksiyası kimi deyil, qadının fərdi seçim aktı kimi interpretasiya edir. Bu isə Drablın feminist poetikasının mühüm cəhətlərindən biridir.

Sintaktik fraqmentasiya və zaman parçalanması. Drablin şüur axını texnikasının ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri sintaktik fraqmentasiya və qeyri-xronoloji zaman quruluşudur. Yazıçı klassik realist romanın ardıcıl zaman modelini pozaraq insan şüurunun assosiativ hərəkət prinsipinə yaxınlaşır. “Şəlalə” romanında hadisələr tez-tez retrospektiv keçidlər və yaddaş fraqmentləri vasitəsilə təqdim edilir. Personajın düşüncələri indiki zamandan keçmişə, sonra yenidən indiyə qayıdır. Bu keçidlər bəzən heç bir formal xəbərdarlıq olmadan baş verir. Məsələn: “Otaq indi sakit idi. Mən hələ də səsləri, illər əvvəli, aşağı mərtəbəni, gülüşləri, anamın çağırışını xatırlayırdım” (“The room was silent now. Yet I remembered the voices, years ago, downstairs, the laughter, my mother calling”) (Drabble, 1967, s.73). Bu pasajda zaman keçidi sintaktik markerlərlə deyil, assosiativ yaddaş mexanizmi vasitəsilə qurulur. “Amma hələ də xatırlayırdım” ifadəsi xarici reallıqdan daxili yaddaş məkanına keçidi təmin edir. Drablin bu texnikası qadın şüurunun parçalanmış təcrübəsini əks etdirir. Personajın identikliyi vahid və sabit struktur kimi deyil, yaddaş, emosional təcrübə və sosial təzyiqlər arasında parçalanan dinamik proses kimi təqdim olunur. Burada Cenettenin zaman nəzəriyyəsi xüsusi əhəmiyyət qazanır. Drabl narrativ zamanı xronoloji ardıcılıqdan çıxararaq subyektiv zaman modelinə çevirir. Bu isə qadın təcrübəsinin klassik realist modellərdən fərqli estetik sistemdə təqdim edilməsinə imkan verir.

Məkan və qadın şüurunun bədii təsviri. Drablin romanlarında məkan sadəcə dekorativ fon funksiyası daşımır. Şəhər, ev, otaq və ictimai məkan qadın personajların daxili vəziyyətinin simvolik davamına çevrilir. “Qızıl Yerusəlim” romanında Klara Mohem obrazı sosial yüksəliş arzusu ilə daxili mənəvi boşluq arasında qalır. Personajın şəhər məkanı ilə münasibəti onun psixoloji vəziyyətini əks etdirir. London burada həm azadlıq, həm də yadlaşma məkanı kimi təqdim olunur. Virciniya Vulfun “özünə aid otaq” konsepsiyası Drablin poetikasında daxili şüur məkanına transformasiya olunur. Şüur axını qadının öz daxili səsinə qoruduğu narrativ sığınacaq funksiyası qazanır. Drabl bu məkan modelini xüsusilə daxili monoloq vasitəsilə qurur. Personajın düşüncələri xarici məkanla daimi dialoq içindədir. Beləliklə fiziki məkan və psixoloji məkan arasında paralel struktur yaranır. Məsələn, Klaranın daxili nitqində şəhər təsvirləri emosional vəziyyətlə birləşir: “London eyni anda həm bir vəd, həm də bir təhdid kimi onun qarşısında canlandı” (“London opened before her like a promise and a threat at once”) (Drabble, 1969, s.88). Bu cümlədə şəhər həm imkan, həm də təhlükə semantikasını daşıyır. İkili semantik quruluş qadın identikliyinə daxili ziddiyyətlərini vizuallaşdırır.

“Qadın yazısı” və feminist müqavimət. Drablin şüur axını texnikası, eyni zamanda feminist müqavimətin bədii ifadə forması kimi çıxış edir. Yazıçının qadın personajları patriarxal düşüncə sisteminin müəyyənləşdirdiyi stereotipləri daxili nitq vasitəsilə sorgulayır və onlara qarşı fərdi mövqe formalaşdırırlar. Bu müqavimət açıq siyasi manifest şəklində deyil, məhz narrativ struktur səviyyəsində qurulur. Personajların parçalanmış düşüncələri və daxili tərəddüdləri patriarxal diskursun yaratdığı “sabit qadın kimliyi” modelini dağıdır. Beləliklə qadın şüuru vahid və dəyişməz struktur kimi deyil, daim formalaşan və özünü yenidən dərk edən dinamik proses kimi təqdim olunur. Helen Siksunun “Qadın yazısı” (“Écriture féminine”) konsepsiyası bu baxımdan xüsusilə diqqətəlayiqdir. Tədqiqatçı qadın yazısını sərt məntiqi ardıcılıqdan uzaq, emosional və assosiativ mətn modeli kimi xarakterizə edirdi (Cohn, 1978, s.18). Drablin sintaktik fraqmentasiyası, assosiativ keçidləri və qeyri-xronoloji narrativi də bu xüsusiyyətlərlə səsləşərək feminist yazı poetikasına yaxınlaşır. Yazıçının qadın qəhrəmanları sosial rolları passiv şəkildə qəbul etmirlər. Onlar daxili monoloq vasitəsilə özlərini yenidən dərk edir, seçimlərini sorgulayır və fərdi identikliklərini formalaşdırmağa çalışırlar. Bu xüsusiyyət Drablin romanlarını yalnız psixoloji roman nümunəsi kimi deyil, həm də qadın şüurunun bədii ifadəsinə çevrilən feminist romanlar kimi dəyərləndirməyə imkan verir.

Nəticə / Conclusion

Araşdırma göstərir ki, Marqaret Drablin romanlarında şüur axını və daxili monoloq texnikaları qadın subyektivliyinin estetik rekonstruksiyasının əsas vasitələrindən biridir. Yazıçı modernist narrativ modeli realist sosial kontekstlə birləşdirərək qadın şüurunun mürəkkəb daxili strukturunu təqdim edir. Drablin romanlarında şüur axını yalnız üslubi eksperiment funksiyası daşımır. Bu texnika qadın personajların patriarxal düşüncənin təzyiqlərindən uzaqlaşaraq öz daxili dünyalarını formalaşdırdıqları xüsusi narrativ məkan yaradır. Daxili monoloq vasitəsilə qadın qəhrəmanlar özlərini yenidən dərk edir, həyat seçimlərinə fərqli gözlə baxır və cəmiyyətin onlara qəbul etdirməyə çalışdığı qəlibləri sorğulayırlar. “Dəyirman daşı”, “Şəlalə” və “Qızıl Yerusəlim” romanlarının təhlili göstərir ki, sintaktik fraqmentasiya, qeyri-xronoloji zaman quruluşu, assosiativ keçidlər və sərbəst dolaylı nitq qadın təcrübəsinin mürəkkəb, parçalanmış və dəyişkən təbiətini ifadə edir. Virciniya Vulfun modernist ənənəsindən bəhrələnən Marqaret Drabl bu bədii xətti feminist realist poetika ilə birləşdirərək XX əsr ingilis qadın romanına yeni estetik məzmun və fərqli baxış bucağı qazandırmışdır. Beləliklə Drablin şüur axını texnikası yalnız narrativ üsul deyil, qadın subyektivliyinin özünü təsdiq etmə strategiyası kimi çıxış edir.

Ədəbiyyat / References

- Cixous H. (1976). The laugh of the Medusa. *Signs*, 1(4), 875–893
- Cohn D. (1978). *Transparent minds: Narrative modes for presenting consciousness in fiction*. Princeton University Press
- Drabble M. (1965). *The Millstone*. Weidenfeld & Nicolson
- Drabble M. (1967). *Jerusalem the Golden*. Weidenfeld & Nicolson
- Drabble M. (1969). *The Waterfall*. Weidenfeld & Nicolson
- Fludernik M. (1996). *Towards a “natural” narratology*. Routledge
- Genette G. (1980). *Narrative discourse: An essay in method*. Cornell University Press
- Nykänen E., Oulanne, L., & Ovaska, A. (2022). Explorations of the unconscious in modernist women's works. *Narrative*, 30(3), 304–321
- Peyre C. (1993). *Itinéraire romanesque: Lecture intertextuelle de l'œuvre de Margaret Drabble*. Université de Toulouse
- Salamova Ə.S. (2022). *Virciniya Vulf və Marqaret Drablin yaradıcılığında feminizm [Fəlsəfə doktoru dissertasiyasının avtoreferatı]*. Bakı.
- Showalter E. (1977). *A literature of their own*. Princeton University Press
- Tapaswi S. (2004). *Feminine sensibility in the novels of Margaret Drabble*. Atlantic Publishers
- Woolf V. (1925). *Mrs Dalloway*. Hogarth Press.
- Woolf V. (1929). *A room of one's own*. Hogarth Press